

Culemborgse pioniers van het zelfbeheer

Trijntje Tilstra

Meer participatie is het adagium van gemeenten. Maar wat als deze wens van bewoners komt? EVA-Lanxmeer is een Culemborgse wijk waar bewoners vanaf het begin het groen beheren. Ook op andere onderdelen nemen zij het heft in handen. AGORA ging in gesprek met bevlogen pionier-bewoners over deze aanpak.

EVA-Lanxmeer is een duurzame wijk waar de bewoners gezamenlijk veel op touw zetten. Het lokale wijkenergiebedrijf is in eigendom van bewoners, gezamenlijk worden de bomen gesnoeid en de woning bij de stads- cq. zorgboerderij wordt middels crowdfunding gefinancierd. Deze en andere initiatieven leveren een levendige wijk op waar bewoners zich betrokken voelen met de leefomgeving. Dit artikel zoomt in op het ecologische groenbeheer in de wijk, dat door een succesvolle samenwerking tussen bewoners en gemeente vorm heeft gekregen. Hoe ziet de aanpak eruit en welke factoren liggen ten grondslag aan deze succesvolle vorm van bewonersparticipatie? Geldt het effect voor alle bewoners en hoe gaat men om met verschillende belangen? Hoe is deze aanpak in andere wijken toe te passen? Voor de antwoorden op deze vragen ging AGORA in gesprek met expert-bewoners Gerwin Verschuur en Niek Hazendonk. Gerwin Verschuur verzorgt jaarlijks tientallen lezingen, presentaties en rondleidingen over de wijk. Niek Hazendonk is in het dagelijks leven onderzoeker en landschapsarchitect en daarnaast bestuurslid van de groenstichting Terra Bella.

Participatietrend

Zulke actieve bewoners als in EVA-Lanxmeer, dat wil elke gemeente wel. Overall zijn gemeenten bezig participatie te stimuleren, maar dat gaat meestal niet vanzelf. Er komt veel regelwerk bij kijken en dan nog is het de vraag hoe lang een participatieinitiatief stand houdt. Participatie sluit aan bij een wereldwijde trend waarin de burgermaatschappij weer aanzet is en de overheid zich terugtrekt. De groene openbare ruimte biedt een geschikt podium voor burgerparticipatie. Het beheren van groen

door bewoners kan vaak in de eigen leefomgeving en het levert snel en zichtbaar effect op. EVA-Lanxmeer lijkt een lichtend voorbeeld van succesvolle burgerparticipatie: het groen ligt er prachtig bij en de sociale cohesie in de wijk is sterk.

Ontwikkelstadia en uitgangspunten

De totstandkoming van de wijk begon met Stichting EVA. Zij ontwikkelde een concept voor duurzaam bouwen en wonen, waarmee ze een milieubewustere leefwijze wilde bevorderen. EVA staat voor Educatie, Voorlichting en Advies. Met deze drie aspecten wilde de stichting nadrukkelijk kennis en ervaring over het concept duurzaam bouwen en wonen verspreiden. Een geslaagd streven, wat heeft geleid tot grote (inter)nationale aandacht voor de wijk. Het concept richt zich zowel op technische duurzaamheid, zoals isolatie, als op sociale duurzaamheid. Het moest een wijk voor en door bewoners worden, waar bewoners actief bijdragen aan de kwaliteit van de wijk.

Je moet als gemeente uitgaan van de behoeften van de bewoners

Stichting EVA en de gemeente Culemborg vonden elkaar bij het gezamenlijk uitvoeren van het concept in een unieke pilotwijk. In de ontwikkelfase, die van 1992 tot 1995 duurde, werd door een speciale projectgroep het concept uitgewerkt. Na de ontwikkelfase volgde de stedenbouwkundige planontwikkeling, die tot eind 1999 duurde. Alle ingrediënten van het concept zijn toen vertaald in een programma van eisen. Tijdens deze fase kregen de eerste plannen rondom het zelfbeheer van het groen door bewoners vorm. Vanaf 1999 werd de wijk daadwerkelijk gebouwd en dachten toekomstige bewoners intensief

mee over de inrichting. De inrichting van het groen is gebaseerd op een aantal zones: ten eerste de privétuinen, ten tweede de gezamenlijke tuinen of binnenhoven (juridisch vastgelegd op grond van het principe van mandeligheid), ten derde het openbaar groen, en tot slot het productief groen oftewel de duurzame land- en tuinbouw. Inmiddels zit de wijk in de beheerfase, waarin het accent meer op het onderhouden van bestaande structuren ligt en minder op nieuwe inrichting. Bewonersvereniging EVA-Lanxmeer (BEL) speelt vanaf het begin een prominente rol in de wijk. BEL bestaat uit diverse werkgroepen die elk een bepaald onderdeel oppakken, zoals 'energie & installaties' en 'verkeer'. Die werkgroepen zijn volgens Verschuur vaak uit 'pijn of passie' geboren. Wellicht de meest actieve werkgroep is Terra Bella, officieel een groenstichting. Terra Bella coördineert het groenbeheer en stemt zaken af met de gemeente en Vitens, eigenaar van de grond waarop de centrale boomgaard staat.

Coproductie

Bewoners beheren de gezamenlijke tuinen en delen van het openbaar groen. Het grotere of moeilijkere werk doet de gemeente of een professionele hovenier. De afspraken zijn vastgelegd in een beheercontract. De totstandkoming van de afspraken is een "proces van toenadering en behoorlijk zoeken geweest", aldus Hazendonk. Niet alleen voor de bewoners maar ook voor de gemeente was het wennen om het beheer uit handen te geven. Ook de omgang met het type, ecologisch ingestelde, bewoner vroeg in het begin extra aandacht. Waar andere bewoners juist klagen over te hoog onkruid, kan de gemeente vanuit EVA-Lanxmeer boze telefoontjes verwachten als het spontaan ontstane groen tussen de trottoirtegels wordt weggehaald. "De cultuur van de gemeente was vooral een een traditionele groencultuur, en wij zijn van het ecologisch beheer", legt Hazendonk uit. Cruciaal is de rol van de speciaal aangestelde externe coördinator, iemand die "bruggetjes kan slaan, dingen kan organiseren" en "de taal van de gemeente en van de bewoners spreekt". De bewoners en gemeente hebben elkaar nodig om het concept te laten slagen. Zo heeft de gemeente een betere langetermijnblik dan bewoners, bijvoorbeeld als het gaat over hoe een bepaalde inrichting uit gaat pakken voor het beheer.

Samen knappen bewoners een groenstrook op.
Bron: Terra Bella (stichtingterrabella.nl)

De oogst wordt binnengehaald tijdens het appelfeest. Bron: Terra Bella (stichtingterrabella.nl)

Succesfactoren

De ontwikkelstadia hebben invloed op de mate waarin bewoners de uitgangspunten van de wijk kennen en nastreven, ook wat betreft het groenbeheer. Voor bewoners die er vanaf het begin wonen is het vanzelfsprekend de bomen te snoeien die zij zelf geplant hebben, terwijl dit voor de nieuwe bewoners soms nog even wennen is. Toch voelen de bewoners zich meer betrokken bij de (groene) buitenruimte, dan bewoners van andere wijken. Dit eigenaarschap is één van de belangrijkste succesfactoren waarom groenbeheer in EVA-Lanxmeer zo geslaagd is. Geslaagd, omdat vele bewoners delen van het groenbeheer al zo'n tien jaar op zich nemen, er een goed samenwerkingsverband met de gemeente bestaat en het groenbeheer bijdraagt aan de sociale cohesie in de wijk. Terra Bella merkt wel dat het in de beheerfase minder vanzelfsprekend is om mee te werken in het groen. "Voorheen ging het veel meer automatisch, zat iedereen in de stroom om mee te denken over het meewerken in het groen. Nu moeten we nieuwe bewoners uitleggen wat Terra Bella is", aldus Hazendonk.

Een andere succesfactor zijn de gedeelde, intrinsieke motivaties van de bewoners. Vrijwel alle bewoners hebben een ecologische instelling en de wil om dingen gezamenlijk op te pakken. Bewoners kiezen extra bewust voor een dergelijke wijk. Die bewuste keuze wordt versterkt door het verplichte lidmaatschap van BEL. Hier hoort het tekenen van een overeenkomst bij waarin de gezamenlijke doelen en leefregels staan. De overeenkomst is bedoeld om het duurzame karakter van de wijk te waarborgen, zowel op sociaal als op technisch gebied. Het gaat onder andere om regels over het gebruik van de centrale parkeerplaats, natuurlijke overgangen tussen privé- en gezamenlijke tuin (en het verbod op schuttingen) en de regel dat je de woning alleen aan leden van de BEL mag verkopen. Handhaving van de regels is nauwelijks nodig omdat het merendeel van de bewoners intrinsiek gemotiveerd is.

De inrichting van EVA-Lanxmeer is ook een succesfactor. Doordat er geen duidelijke scheiding tussen privé en openbaar groen bestaat voelt men zich verantwoordelijker voor het openbare groen. Door die gezamenlijke tuinen zijn bewoners meer tot elkaar veroordeeld.

Tot slot hebben ook de gemeente, een professionele hovenier en de eergenoemde aangestelde coördinator bijgedragen aan het succes van de wijk. Zij boden begeleiding, advies en specialistische kennis. De gemeente heeft daarnaast van begin af aan ingezet op een succesvolle

samenwerking met de bewoners, zonder de rol van een baas op zich te willen nemen. Je moet als gemeente uitgaan van de behoeften van de bewoners. Volgens Hazendonk “moet de gemeente een bepaalde bereidwilligheid tonen en openheid hebben om te wennen aan de cultuur van de bewoners”.

Opbrengsten

De opbrengsten van het groenbeheer zijn divers. Uit onderzoek van de Wageningen Universiteit blijkt dat de samenwerking tussen gemeente en bewoners meer maatwerk, kwaliteit en betrokkenheid creëert. Vrijwel iedereen is tevreden over de vorm van zelfbeheer. Uit gemeentelijk onderzoek blijkt daarnaast dat bewoners in EVA-Lanxmeer gemiddeld gelukkiger en gezonder zijn dan in andere wijken. Dit komt niet uitsluitend door het groenbeheer, maar werken in het groen zorgt wel degelijk voor meer (ongedwongen) contact. “Je bent bezig in het groen en ondertussen maak je een praatje”. Volgens Hazendonk was dat in zijn vorige woonplaats Utrecht wel anders, waar je volgens hem zonder kind, hond en auto weinig mogelijkheden hebt om spontaan contact met burens te hebben.

De activiteiten zelf zorgen niet alleen voor ontspanning en vermaak maar kunnen ook nieuwe vrijwilligers opleveren. Al is hier bij Terra Bella nog geen gebrek aan: gemiddeld doet zo'n 10 procent van de huishoudens actief mee in het groenonderhoud. Leuke bijkomstigheid van groenbeheer is dat dat er na verloop van tijd ook andere activiteiten ontstaan, zoals samen muziek maken en feestjes organiseren. Dat zijn activiteiten waar andere kwaliteiten dan groene vingers voor nodig zijn. Voorbeeld is het jaarlijkse appelfeest, waarbij naast appelplukkers ook mensen nodig zijn die de oogst tot stroop, sap of taart verwerken. Sprake van freeridersgedrag is er vrijwel niet. “Als je niet een heggeschaar kunt vasthouden kun je een tuinfeest of culturele avond organiseren”. Deze vorm van zelfbeheer kost de gemeente geen extra geld, EVA-Lanxmeer krijgt net zoveel ‘beheerbudget’ als andere wijken.

Je bent bezig in het groen en ondertussen maak je een praatje

Privé- en gemeenschappelijke belangen

EVA-Lanxmeer lijkt een sprookje voor de bewoners én overheid. Veel van de doelen van EVA-Lanxmeer zijn behaald: zowel in technische als sociale zin is EVA-Lanxmeer een duurzame wijk. Maar er zijn ook kanttekeningen. Het is niet altijd vanzelfsprekend dat gemeenschappelijke belangen overeenstemmen met privébelangen, bijvoorbeeld als bewoners meer privacy willen dan wat de natuurlijke tuinafscheiding van de privétuin hun biedt en daarom een schutting plaatsen. Er samen uit proberen te komen door middel van overleg en onderhandeling is dan de vervolgstap. Desnoods plant Terra Bella een haag tegen de schutting. Dit soort strijd komt slechts af en toe voor, en in geen enkel geval loopt het uit de hand. “Wij zitten in een organisatie-model waarin

Bewoners en gemeente beoordelen het groen met een schouw.
Bron: Terra Bella (stichtingterrabella.nl)

wij het bij voorkeur niet hard spelen”, aldus Hazendonk en Verschuur.

Hier hebben we echter wel een aandachtspunt van participatie in het algemeen te pakken: namelijk het democratische gehalte. Hoe en door wie wordt er beslist hoe participatie vorm krijgt? In EVA-Lanxmeer speelt dit slechts in beperkte mate omdat bewoners over het algemeen bewust hebben gekozen voor de wijk en vergelijkbare waarden delen. Maar ook hier hebben bewoners verschillende behoeften en het is soms nog onderzoeken hoe daarmee omgegaan wordt. Belangrijk is vooral open te blijven staan voor wat er nodig is. Als bewoners er niet uitkomen kan de rol van een abstracte overheid nog wel eens handig zijn om knopen door te hakken, maar men heeft, passend bij deze vorm van samenleven, de voorkeur voor het nemen van de eigen verantwoordelijkheid, het liefst zonder een interveniërende overheid. Het is voor BEL steeds belangrijker geworden nieuwe bewoners, die de uitgangspunten niet of minder goed kennen, extra goed te informeren en voor te lichten. Op deze manier probeert BEL te helpen bij het maken van een extra bewuste keuze voor de wijk en bijbehorende principes en leefregels. Wel zijn er stukken in de wijk waar de betrokkenheid minder groot is door het relatief grote verloop. Er wordt vanuit BEL geen extra moeite gedaan om deze bewoners meer te betrekken. “Niet iedereen hoeft mee te doen en zolang het niet zo is dat er maar enkelen van de straat het onderhoud doen en de rest niet, wordt er geen actie ondernomen”.

Toepassing in andere wijken

Ondanks enkele kanttekening is EVA-Lanxmeer een voorbeeld voor andere wijken. Maar kan de bijzondere aanpak ook in andere wijken worden overgenomen? Slechts ten dele is het antwoord, aangezien veel succesfactoren een specifiek karakter hebben. Zo woont in EVA-Lanxmeer een kenmerkend type bewoner met gedeelde ecologische idealen en intrinsieke motivaties. Daarnaast voelen de meeste bewoners zich extra verantwoordelijk voor de eigen leefomgeving omdat ze bij de inrichting betrokken zijn geweest.

Voor een gemeente of andere partij die aan de slag wil met participatie in het groen, is het goed om te beseffen dat een dergelijke aanpak een grotere kans van slagen heeft in een wijk met grote

organisatiekracht of waar interesses in het groen al bestaan. Voorbeelden zijn ecologische wijken of wijken waar al veel andere participatieprojecten spelen, zoals buurtactiviteiten, speeltuinverenigingen of een actieve school. Bewonersparticipatie is namelijk niet op te leggen en de intrinsieke motivatie is onmisbaar. Ondersteuning vanuit de overheid kan die motivatie wel aanwakkeren. Er zijn genoeg bewoners die bijvoorbeeld het groen grenzend aan hun woning willen onderhouden, maar vervolgens tegen een muur van bureaucratie bij de gemeente aanlopen. Tegenwoordig verandert dit gelukkig, en zijn veel gemeentes bezig met een omslag in cultuur en houding. Het is cruciaal om, dat blijkt ook uit EVA-Lanxmeer, als gemeente een flexibele houding te hebben, niet bang te zijn om los te laten en in te spelen op de vraag van bewoners. Het stimuleert om als gemeente specialistische kennis, advies en begeleiding te bieden. Echter, teveel hulp en ondersteuning kan ertoe leiden dat de gemeente de trekkersrol op zich gaat nemen en als 'eigenaar' van het project wordt gezien, terwijl juist het gevoel van eigenaarschap bij bewoners belangrijk is.

Continuïteit is een andere factor waarop een project kan slagen of mislukken. Hazendonk stelt dat de gemeente bang is dat bewoners het zelfbeheer niet continu vol kunnen houden. Of dit daadwerkelijk het geval is zal de toekomst moeten uitwijzen. Het is echter als gemeente ook goed stil te staan bij de continuïteit van de eigen organisatie. Hazendonk merkte op een gegeven moment dat het nodig werd nieuwe wethouders of ambtenaren zelf te informeren over de wijk en uitgangspunten. Goede interne informatieoverdracht en -voorziening helpen continuïteit te bewaken. Volgens Hazendonk blijft het echter lastig als een gemeente zomaar participatie in een wijk wil stimuleren, "zeker als het aan een bezuinigingsactie gekoppeld is". Dat is tegenwoordig steeds vaker het geval, zoals ook blijkt uit het voorbeeld van de gemeente Breda dat in het eerste artikel van deze AGORA wordt besproken. Toch is het niet onmogelijk: hetzelfde voorbeeld uit Breda heeft namelijk wel degelijk participatie in het groen opgeleverd. Voor beleidsmakers die zich bezighouden met participatie, maar ook voor gewone burgers is het zonder meer een goed idee de bijzondere en inspirerende 'pionierswijk' EVA-Lanxmeer eens te bezoeken en een praatje te beginnen met de bewoners. De aanpak kost de gemeente immers geen extra geld terwijl er een legio aan opbrengsten zijn.

Na afloop van het hooien is het tijd voor een borrel. Bron: Terra Bella (stichtingterrabella.nl)

Trijntje Tilstra (t.tilstra@gmail.com) werkt sinds maart 2013 als adviseur bij Cyber Adviseurs, daarvoor was zij werkzaam bij adviesbureau PLAN terra. Bij AGORA is zij redacteur.

Literatuurselectie

- Anquetil, V. (2009) Neighbourhood Social Cohesion through the Collective Use of Green Spaces, A Case Study of Eva-Lanxmeer Neighbourhood, Culemborg, The Netherlands. Wageningen UR: Alterra.
- Kruit, J. & P. Veer (2011) Bewonersparticipatie in het Openbaar Groenbeheer in de Wijk EVA-Lanxmeer (Culemborg). Wageningen UR: Wetenschapswinkel.
- Langenhuijsen E. (2011) Zelf schoffelen in groene wijk, Trouw, 8 Augustus 2011.
- Noorduyn L. & A. Wals (2003) Een Tuin van de Hele Buurt. Wageningen UR: Wetenschapswinkel.